EINA Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona. Adscrit a la UAB

DISCURS A L'ESCOLA EINA

11 de març de 1993

Quan l'amic Sam Abrams, en nom de la direcció d'Eina, va demanar-me ara fa unes setmanes que digués unes paraules en ocasió del lliurament dels diplomes anuals de l'escola, em va venir a la memòria, immediatament, l'estada d'anys que el "Col.legi de Filosofia" va fer en aquesta mateixa casa entre 1976 i 1981. Vaig recordar com ens semblava, als membres d'aquella institució ja desapareguda, que aquesta escola -la primera seu que vam tenir, i sens dubte la més amable- constituïa el marc ideal per a la feina abstracta que hi vam desenvolupar. Vaig recordar que els quatre membres fundadors del "Col.legi" solíem comparar aquest lloc -ja veieu quines pretensions- amb el marc en què sempre tothom s'ha afigurat que tenia lloc, a Atenes, l'activitat de la filosofia: un lloc agradable, als afores de la ciutat, propici a la discussió intel.lectual per tot el que tenia d'encalmat; provist, fins i tot, d'un bosquet que envolta la casa. És evident que la nostra feina tenia molt poc a veure amb la feina que els savis i els filòsofs d'Atenes van fer en aquella ciutat al temps daurat, però aquest bosquet que volta la casa, això sobretot, s'assemblava enormement a les característiques del famós bosc d'Academos, l'indret situat a la vora de la ciutat de l'Àtica en què Plató va fundar, cap a l'any 385, la seva famosa escola, els membres de la qual van ser denominats "acadèmics" a partir d'aquell moment per òbvies raons etimològiques: la paraula continua designant aquesta rara mena de gent que es dedica a emprar el seu lleure divagant a l'entorn de totes les coses que es troben un punt més enllà del sentit comú. Perquè veieu la diferència de proporcions que hi ha entre l'Acadèmia platònica i el nostre Col.legi, és clar, m'afanyaré a recordar-vos que l'Acadèmia d'Atenes va viure fins a l'any 529 després de Crist, quan l'emperador Justinià va liquidar-la: és a dir, gairebé mil anys, 914 per ser més exactes. Si us recordo, igualment, que el "Col.legi de Filosofia" va desaparèixer irreversiblement cap a l'any 1987, és a dir, al cap de dotze anys de la seva fundació a l'Escola Eina, llavors ja veureu del tot clar que no tinc cap pretensió de postul.lar que la nostra feina s'hagi assemblat a la que van fer Plató i els seus deixebles durant

EINA Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona. Adscrit a la UAB

quasi un mil.leni.

Però el bosquet encara hi és. Això és el que compta. I no us ha de semblar estrany que ara vulgui evocar-lo. (No solament l'evocaré, sinó que serà el centre d'aquest discurs.) Perquè estic convençut que una de les característiques essencials de l'Escola Eina ha estat -i ho continuarà sent, a la nova seu- el fet que es troba en un lloc suburbial, el fet que està configurat com una alternança entre el tancat -la casa- i l'obert -el jardí-; com una dialèctica subtilíssima entre l'activitat sàvia que té lloc a l'interior d'aquest edifici i el lleure de què és escenari l'exterior que el volta. No és cap exageració suposar que una de les més grans excel.lències de la vostra escola resideix en aquest fet. Si féssim un repàs històric de la situació urbanística dels centres europeus en què més i millor s'ha treballat en defensa i pel conreu tant de les lletres com de les arts, veuríem que sempre s'hi va donar aquesta reunió coordinada de civilització culta i de cultura natural, sempre hi va ser present la contigüitat de casa i jardí, arquitectura i natura, ciència i lleure, art i naturalesa. Els diàlegs platònics van tenir lloc, com ja he dit, al bosquet d'Academos o a la vora del riu Il.lís, també als afores d'Atenes, vorejat dels mateixos plàtans que decoren els carrers de Barcelona - sense que aquests últims hagin generat, ai las!, la mateixa densitat de tràfic de les idees. Tots els ordes monàstics medievals dedicats a l'estudi coneixien la mateixa topografia, el mateix equilibri entre aquests dos espais: l'obert-natural i el tancat-científic. L'estudiós monàstic completava la seva dedicació a les lletres o a la ciència amb el conreu d'un hort, l'apicultura o la tala de boscos per fer llenya de cara als mesos freds. Les universitats medievals, hereves de l'arquitectura monàstica, es definien tant per les seves aules tancades com pels espais oberts i naturals que les circumdaven. L'acadèmia neo-platònica de Florència era la suma d'una activitat intel.lectual, una casa i un jardí. D'aquí procedeix el concepte arquitectònic dels <u>campus</u> universitaris moderns i contemporanis: centres d'estudi situats al bell mig d'una naturalesa esplèndida, en els quals la seriosa activitat de treballar intel.lectualment s'equilibra amb el goig que genera la vista i la ufana, si més no al bon temps, dels elements naturals. Els Estats Units en són plens, d'aquesta mena de <u>campus</u>, i a Barcelona hi ha l'Escola Eina i poca cosa més, ho reconec. Més mèrit per vosaltres, al cap i a la fi.

EINA Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona. Adscrit a la UAB

Ara bé: us equivocaríeu si us penséssiu que he començat així per fer una mera defensa "ecològica" o "higiènica" de les institucions universitàries o docents, siguin de la mena que siguin. Res més allunyat de la meva intenció. La naturalesa, per ella mateixa, em sembla un món d'escassa importància si el comparem amb tot allò que la intel.ligència dels homes ha arribat a fer-ne. Només l'admiració il.limitada que en tenien els romàntics ens ha pogut fer creure que la naturalesa era una referència màxima de virtuts i de bondats. Els romàntics alemanys, ells sobretot, volent assemblar-se als francesos, que havien desestimat la legitimació del poder i de l'Estat en la figura de Déu, van fer una finta -de la qual en paguem, encara avui, certes conseqüències- i van posar en el lloc d'excel.lència que ja sabem la Naturalesa, com si només pogués ser font de salut i de benefici. Cosa ben estranya, certament, per poc que un hagi sigut testimoni de qualsevol de les seves malvestats: mireu els efectes de la maltempsada, que aürta els vaixells contra la costa, mireu el furiosos terratrèmols, que s'emporten vides i conreus; mireu els aiguats imprevistos, l'efecte devastador del llamp i de l'incendi. Per això podem pensar que aquesta idolatria de la naturalesa que ha arribat fins als nostres dies sota la forma d'algunes tendències extremes de l'ecologisme amaga, si es mira bé, una forma dissimulada de teologia.

La naturalesa posseeix una moral tant o més relativa que la humanitat i practica el crim amb només lleugeres diferències de matís respecte a la manera com els homes practiquen la maldat. Bé és per això que, llevat d'alguns períodes, la humanitat ha tingut envers la naturalesa més aviat malfiança que embadalida adoració. Per fer servir l'oposició tradicional entre classicisme i romanticisme, adoneu-vos que el classicisme, a l'extrem oposat de l'actitud romàntico-ecològica, sempre ha volgut afirmar la intel.ligència o la saviesa humanes per sobre de l'evident manca d'eloqüència de les coses naturals. Fins i tot acceptant que la naturalesa presenta aspectes d'una "saviesa" innegable -des de la forma perfecta d'un cristall a la complicada construcció d'un cos en el si d'una mare-, fins i tot davant d'aquests prodigis, l'actitud clàssica davant la naturalesa, des de sempre, ha estat la de senyorejar aquesta perfecció, o la de dominar les imperfeccions de les coses naturals, per la via del coneixement i de la saviesa autèntica. Potser era una exageració aquella idea d'Eugeni d'Ors, que menyspreava el romanticisme visceral de la muntanya de Montserrat i pretenia millorar les formes ja suposadament "clàssiques" del Montseny a base de retallar

EINA Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona. Adscrit a la UAB

la muntanya amb pales i excavadores fins convertir-la en una forma geomètrica perfecta; potser era una exgaeració, aquesta idea, però amaga la intenció clàssica per excel.lència dels homes davant l'ordre i els desordres de les coses naturals: classificar, analitzar, sistematitzar, aprofitar les coses bones de la naturalesa i defensar-se contra les seves arbitrarietats: en una paraula, dominar-la; demostrar que la intel.ligència humana pot més que tota physis. O, si més no, voler tossudament que sigui així.

La primera activitat que van fer els homes per demostrar aquesta superioritat, com ja sabeu, va ser donar nom a totes les coses. Un llegendari tan important i divulgat a Occident com el Pentateuc ja deixava prou clara aquesta qüestió; i així podem llegir, en el capítol 2 del Gènesi, que Jahveh, després d'haver creat el paradís, va crear l'home, però va deixar com a feina seva que posés un nom escaient a cada cosa: "Jahveh Déu formà de la terra tots els animals del camp i tots els ocells del cel, i els dugué a l'home per veure com els anomenaria, i perquè el nom que l'home posés a cada animal vivent, aquell fos el seu nom" (Gen,2.19). Des del Gènesi, doncs, l'acte d'anomenar, l'acte de denominació i classificació dels elements naturals, és responsabilitat seva: cosa que li ha portat, sens dubte, més maldecaps que si s'hagués trobat totes les categories del món -les naturals i les altres- comfortablement batejades per l'autoritat indiscutible del Creador. Si em permeteu que ho expressi així, diríem que el Creador es va limitar a crear el món i l'home, però va deixar per a aquest una creació tant o més responsable que la creació dels objectes: ordenar i clasificar el món segons les lleis de la denominació i de l'anàlisi. En realitat, si encara em permeteu aquesta gràcia, els homes han tingut molta més feina que Déu. Com diu el proverbi català, el món Déu "va fer-lo i el va deixar estar", i tota la resta de proeses que s'han aconseguit en el llarg domini de la naturalesa ha estat sempre cosa dels homes, mentre Déu, possiblement amb un somriure burleta, mira com errem en tots els sentits de la paraula.

Però el mal ja era fet. No parlem de com es van complicar encara més les coses -però sempre en el mateix sentit- quan l'home i la dona van gosar emular la secreta saviesa de Jahveh i van menjar la fruita de l'arbre del coneixement: a partir d'aquell moment, a més d'una ocupació "lingüística", els homes van haver d'experimentar, també, el dessassossec extraordinari que significa discernir el que està bé d'allò que està malament: va néixer la moral, en una

EINA Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona. Adscrit a la UAB

paraula, per a foraviament dels homes i sentiments de culpa de tota mena.

Ara no és el moment, és clar, de fer una síntesi de tots els esforços de la civilització per dominar la naturalesa. Però sí que us vull recordar que una de les fites més altes aconseguides pels homes, en aquesta lluita quotidiana per senyorejar la natura, va consistir en acomplir una taxonomia sistemàtica i exhaustiva de les espècies. Deixaré de banda la classificació de les espècies animals, i aniré a parar, com volia des de que he començat aquest discurs, a la taxonomia del regne vegetal. I, per ser una mica més concret i no donar la impressió que estic parlant de coses abstractes, tornaré al tema del bosquet i m'aturaré a recordar-vos els noms que tenen, des de Linneu, els arbres i les plantes que hi ha al jardí d'Eina.

Com és ben lògic a la Mediterrània, hi predomina el pinus sota tres varietats: pinus halepensis, pinus brutia i pinus pinea, però no hi falten arbres banyats per altres mars, com ara el cedrus atlantica i el phoenix canariensis. Hi ha la borda phillyrea latifolia, però també la tilia europea, sentimental i llangorosa, i els delicats prunus dulcis i acacia dealbata, ara justament florits. Hi ha, entre els arbustos, els perennes pittosporum tobira i el ligustrum lucidum; però no hi falta, per a goig de les cuineres que hi pugui haver en aquesta escola, l'aromàtic -i olímpic- laurus nobilis. Pels llaminers, es troba, per aquí i per allà, algun exemplar d'eriobotrya japonica, i potser més d'un, quan n'és el temps, s'hi esmorza. I, si tinguéssiu ases o cavalls en unes quadres -qui sap?-, els fruits grollers de la ceratonia siliqua els permetrien d'afartar-se a cor què vols.

¿Heu vist, quins noms extraordinaris? Ben mirat, no estava parlant d'altra cosa que del pi, el cedre i la palmera; de l'olivera borda, del tell, de l'ametller i de la mimosa; del pitospor i la troana; del llorer, del nesprer i, per fi, del garrofer. ¡Meravella de totes les classificacions botàniques, que pels noms ens permeten d'admirar el regne vegetal molt abans, fins i tot, d'haver-ne disfrutat els fruits o l'ombra! Qui sap si no n'hi ha més d'un, entre vosaltres, al qual resultarien pròpies aquelles paraules que va escriure la senyora Emilie Teste referint-se als vagareigs del seu marit per un jardí botànic, en aquell llibre únic de Paul Valéry: "Monsieur Teste es desplaça lentament entre les etiquetes verdes, en les quals els especímens del regne vegetal són més o menys cultivats. Gaudeix d'aquest ordre i es complau a lletrejar els noms barrocs: Antirrhinum siculum, Solanum Warscewiezli!!!"

EINA Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona. Adscrit a la UAB

Però, en fi: he de reconèixer que aquesta ressonància de les paraules llatines posades per Linneu a les espècies del regne vegetal ens podria portar a una rara mena de fetitxisme, a un nominalisme sec i estèril, que acabaria allunyant-se de la sensualitat, la bellesa i les delícies dels arbres, els fruits i les flors. Com diu el mateix monsieur Teste, referint-se a aquell jardí botànic: "És un jardí d'epítets; jardí diccionari i cementiri".

Perquè el llenguatge, com tots sabeu, és molt més ric que els diccionaris o les gramàtiques, i té solucions per a tot: més enllà dels homes de ciència que han batejat exactament les més variades formes del regne vegetal, hi ha una altra espècie d'homes, i aquests ja s'assemblen molt més a la feina que feu vosaltres, que aprofiten la ufana de les paraules per complicar-la encara una mica més, o per fer-ne uns "objectes" amb més escasses pretensions, però molt més elevats que tota taxonomia. Ja sabeu a qui m'estic referint: als poetes. Amb un salt qualitatiu importantíssim, aquesta rara mena de persones -cada vegada més rara, certament-, agafen els noms acostumats de les coses per fer-ne una sèrie que ha de resultar sempre, per definició, innovadora i sorprenent. No contents, diguem-ho així, amb la bellesa de les coses mateixes -o amb allò terrible que de vegades exhibeixen, com és el cas de la poesia de Baudelaire-, en fan una desti.lació verbal que és com una festa. És com si no en tinguessin prou, amb la ufana de la naturalesa mateixa; com si volguessin construir la fórmula d'una celebració particular, per consumar i portar a l'apoteosi aquell gest antic, com ja he comentat, de posar nom a totes les coses. Partint d'aquells noms senzills, observant els mateixos objectes que nosaltres, però fent que la mirada s'hi aturi i els penetri, els poetes, certament, han fet alguna cosa més gran que els simples botànics quan van fixar noms exactíssims a les coses. Han fet art, han creat bellesa; de la mateixa manera que aquí apreneu a anar més enllà del color i de la llum, més enllà de la perspectiva i de la forma.

Per no abandonar el nostre bosquet, us he portat unes quantes mostres del que es pot arribar a fer amb el nom i la presència callada de pins, acàcies, garrofers, nispers o ametllers. Per dir la veritat, volia llegir-vos poemes i fragments de la tradició llatina, per acabar de fer solemne l'acte: hauria triat versos de L'Eneida i les Geòrgiques de Virgili; n'hauria llegit de les Odes d'Horaci, encara tan pròximes a la nostra sensibilitat; hauria recordat, ara i adés, un passatge de la Història Natural de Plini. Hi surtien tots els arbres

EINA Centre Universitari
de Disseny i Art de Barcelona.
Adscrit a la UAB

del jardí. Però, finalment, per fer l'acte potser no tan alçat, però més amable, vaig decidir limitar les mostres a unes quantes estrofes, i algun poema sencer, de Josep Carner, que al cap i a la fi és un dels poetes més grans del país nostre.

Per començar, llegiré la primera part del poema "Els nostres pins":

Salut, oh pi de terra eixuta,
oh llaç, damunt la nostra ruta,
d'un aspre món i un cel serè!
Oh cos vermell, oh barba hirsuta,
fort, encirat com una fe!

Salut, oh pi de la carena,
dolç monument de l'horitzó;
salut, marina visió,
oh pi dels déus, fill de l'arena;

pi vigilant de les ermites,
entre una font i un vell pedrís;
pi suïcida, que t'excites
tort, esglaiat sobre un abís;

pi que ets conhort per a les passes,
a mitjan rost, bell travesser;
pi que en el sot t'estiregasses
cap a la llum, com un xiprer;

pi casolà vora una eixida
que sents el cant dels reguerols;
pi dins la selva atapeïda,
alta cucanya d'esquirols;

pi contra vent, que no tens lleure
de pentinar ton front altiu;
pi decandit, negant-te en l'heura;

EINA Centre Universitari
de Disseny i Art de Barcelona.
Adscrit a la UAB

i el més sortós, tu que pots heure
cançons de font, cançons de niu.

Ara us llegiré la primera estrofa, solament, del poema intitulat "Acàcies, pomeres", que Carner poetitza al moment que ja han perdut la flor:

Acàcies, pomeres, van perdent
la florissalla; curta vida
passà la neu flairosa dels arços del torrent;
la murtra, d'un sospir, és consumida.

En tercer lloc, i per fer honor al pobre garrofer, us llegiré el poema "Garrofers trencats":

El vent fuig udolant
i deixa, en sa estricada,
la terra empolsegada
i el blau del cel vibrant.

Per infernals sospites
el vent us trossejà
i encar pregueu Al.là,
vells arbres islamites.

Les cuixes del brancam
i el negre i verd fullam
s'entortolliguen, moren.

I en ésser al trist revolt,
passant amb un condol
immens, els ases ploren.

I ara va un poema dedicat als níspers, o nespres, en què Carner es consola de l'absència d'una "dama de bell rostre" tot saborejant un nísper de Curaçao:

EINA Centre Universitari
de Disseny i Art de Barcelona.
Adscrit a la UAB

Enmig del riu lletós del pleniluni,
oh dama de bell rostre,
tot claredat lunar!, el meu dejuni
de companyia vostra
he conhortat menjant
en aquest dia
un nísper d'aquest lloc, i bé diria
que es desfeia a la boca sospirant.

Amatent a la fruita que us agrada
i que la negra ven, desmanyotada,
cama ací cama allà sobre un pedrís,
he vist de sobte, com si enfront lluís,
la vostra còmplice mirada.

Per fi, per no abusar, us envio unes quantes estrofes del poema "Els ametllers de Sarrià", que sembla talment que estiguessin esperant l'avinentesa d'avui per ser dites en veu alta en aquest barri:

Ja que el gener és tan clar
deixeu-me ara cantar
amb veu molt pia
dels ametllers que hi ha
perduts per Sarrià
la lletania.

Un ametller, l'hereu,
flor davant mar ja treu
a la carena:
primera flor que hom veu!
Voldria anar a ton peu
una sirena.

Tu, l'ametller més franc,
on t'improvises, blanc,

EINA Centre Universitari
de Disseny i Art de Barcelona.
Adscrit a la UAB

¿qui t'hi cobeja?
Ets al pendís de fang,
penjat sobre un barranc
que el tren sacseja.

Tu ets el més humanal;
vora un porxo lleial
hom et destria;
amic de son brancal,
fas un vel nupcial
a la masia.

Deixo aquí les lectures, i em preparo, sincerament, per acabar.

Us preguntareu perquè caram he hagut de convertir una conferència protocolària en una tirallonga de versos recitats, perquè m'he embolicat en aquestes coses del llenguatge i, més específicament, de la llengua poètica. Us ho diré ben clar: primer de tot, perquè jo només puc parlar d'aquestes coses, que constitueixen, per dir-ho així, la meva especialitat universitària. Però, en segon lloc -i això és molt més important- he parlat de paraules i de poesia perquè, per sort, em trobo en una Escola que, ella, no ho és, d'especialitzada. Entengueu-me bé, perquè això és un elogi: l'Escola Eina ha demostrat, des de la seva fundació per Albert Ràfols-Casamada i una colla d'amics, que era una Escola oberta en tots els sentits de la paraula. Una escola en la qual s'hi ensenya, sobretot, dibuix, disseny, pintura i arts plàstiques en general; però també una escola que ha tingut sempre un ull posat en totes les altres dimensions de la cultura, la literària i filosòfica en primer terme. No és cap casualitat que l'Escola Eina hagi acabat adquirint el perfil del seu fundador: un perfil que s'assembla molt, curiosament, al que tenien les antigues escoles de pintura, tant a Roma com a la Itàlia del Renaixement; és a dir, el perfil que suma, en una sola cosa, la tècnica de l'art amb la seva filosofia; la pràctica de la pintura amb les idees estètiques; l'art del disseny amb la discussió intel.lectual; el grafisme amb la literatura. En aquest sentit, jo diria que l'Escola Eina és única a Barcelona, i potser ho continuarà sent durant molts anys, perquè ja posseeix una tradició molt sòlida justament en un terreny que tots els altres centres d'ensenyament de la ciutat abandonen cada dia més: el

EINA Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona. Adscrit a la UAB

terreny de la formació de ciutadans, no solament de tècnics; el lloc de conreu d'una certa civilització, d'una civilització en el sentit més ampli i generós del terme.

A les Vides de Vasari, al capítol dedicat a Leonardo, hi ha un passatge que em sembla, sense exagerar, ben apropiat per exemplificar la mateixa feina que feu aquí, el mateix procediment entre artístic i intel.lectual. Fa referència a Ludovico Sforza, duc de Milà, que, com sabeu, va ser qui va encarregar a Leonardo el fresc del "Sant Sopar" que es troba al convent de sant Domènec d'aquesta ciutat. Diu Vasari que el duc, "li va fer [a Leonardo] molts de raonaments sobre l'art i li va donar a entendre que les intel.ligències elevades potser és quan no treballen que fan la millor feina, perquè llavors busquen amb la ment les invencions que els calen i conformen aquelles idees perfectes que després expressen i copien amb les mans, segons allò que ha concebut la intel.ligència".

No vull pas dir, Déu me'n guard, que en aquesta escola no es treballi i que us passeu el dia fent filigranes intel.lectuals; només vull subratllar que, a més a més dels treballs tècnics, o fins i tot amb prioritat respecte a tota tècnica, en aquesta escola es practica una art, o una cultura, que no ha fet sinó perdre terreny a tot arreu des de fa temps: l'art de les idees, la cultura d'un pensament global de les coses. Una civilització o un home civilitzat no es pot fer de cap altra manera, avui com al segle de Leonardo, que sobre la base de reunir, en una sola educació -sigui quina sigui l'especialització que un triï- formes i paraules, colors i pensament, disseny i cultura, art i filosofia.

Ara acabareu de comprendre perquè he esmentat al començament de tot la vinculació del Col.legi de Filosofia amb aquesta casa; ara comprendreu perquè he senyalat, a mena d'homenatge, la doble filiació d'Albert Ràfols a la poesia i a la pintura, i ara entendreu, per fi, perquè m'he agafat a la figura de l'arbre en tota la part central d'aquest discurs: perquè els arbres no solament són un exemple de la passió dels homes per un coneixement just de les coses, no solament han estat exponent de la plenitud del llenguatge que exhibeix la poesia universal, sinó que també, almenys des del Gènesi i després, amb més prolixitat, a tota l'Edat Mitjana, són els objectes de la naturalesa que millor exemplifiquen alhora la diversificació i l'aplegament de totes les branques dels sabers humanístics.

D'aquí a un temps l'Escola Eina es traslladarà en una altra seu. Però vagi

EINA Centre Universitari
de Disseny i Art de Barcelona.
Adscrit a la UAB

on vagi, l'arbre monumental que avui ja és aquesta escola arrelarà sòlidament, i demostrarà, com sempre, que d'un sol tronc neixen les branques més diverses, i de les branques neixen flors i fruits que s'escampen pertot, i donen nova vida. Com ho ha fet fins ara, amb una nova casa i un nou jardí, l'Escola Eina conservarà el privilegi de ser un dels pocs centres de la ciutat en els quals es practica, com al ja remot bosquet d'Academos, la paraula i el saber, una retòrica i una dialèctica, la tècnica i l'amistat, la formació d'un expert però també l'educació d'un ciutadà.

Que l'Escola visqui molts anys i que sigueu tots molt feliços.

Moltes gràcies.

JORDI LLOVET